

prijs € 3,95 jaargang 25, nummer 1, maart 2021

August van Lierde

Het Stadsmuseum

Met man en muis vergaan

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Verdrietig (Het bestuur)	3
Prikbord	4
Agenda	5
We hebben alleen de foto's nog... (Désirée van Liempt)	5
Onder restaurant Papa Beer ligt een schat aan historie (Jan Ruijne)	6
August van Lierde, "Harderwijker" kaatskampioen uit België (John Wetzels)	11
Het Stadsmuseum (Ed van der Heijden)	15
Komen en gaan	18
Met man en muis vergaan (Robert Oosterhof)	19

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

De voorzitter besteedt in haar voorwoord aandacht aan het overlijden van Gijsje Verwijs-ten Hove. Als hoofdredacteur wil ik nog benadrukken dat wij Gijsje heel dankbaar zijn voor alles wat zij als lid van de redactie heeft gedaan.

Als ik dit schrijf sneeuwt het hard en het vriest. De komende week kunnen veel mensen genieten van winterpret. Als je, zoals ik, daar niet op zit te wachten dan is hier een Vittepraetje met artikelen over de geschiedenis van Harderwijk en Hierden en de Harderwijkers.

Jan Ruijne heeft gesproken met Dorien te Kieft, de archeologe van RAAP. Zij vertelt haar verhaal over de opgravingen en het onderzoek naar de resten van de oude dwangburcht.

De Belgische geïnterneerde militairen uit het begin van de vorige eeuw blijven steeds weer leuke verhalen opleveren. Deze keer schrijft John Wetzels over August van Lierde, die tijdens WO1 de Friezen in eigen huis versloeg in kaatswedstrijden.

Omdat het Stadsmuseum wordt gerenoveerd heb ik zelf een artikel geschreven over de bouwgeschiedenis en een flink aantal vroegere bewoners van het Stadsmuseum. Ook vindt u een artikel van Robert Oosterhof over de visserij in WO1. Er blijkt weer een aantal verdronken vissers niet op het visserijmonument te staan.

In deze coronatijd gebeurt toch nog heel veel, want de verenigingspagina's staan vol met allerlei wetenswaardigheden.

De redactie wenst u veel leesplezier, houd vol en hopelijk gauw tot ziens.

Wij horen graag uw reactie.

Wij heten de volgende leden van harte welkom:

De dames E. van Dasler-Weerheim, T.A. van der Laan en G. Boeve, de heren D. Slot, H.W. Stuurman en J. Bunskoek en de families J.J. Meijvogel, J. van de Gronden, J.M. de Graaf en H. Brinkman.
Het totaal aantal leden bedraagt momenteel 586.

BESTUUR
Voorzitter
Matty Moggré
Secretaris
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
tel: 0341-426847
Penningmeester/ledenadministratie
Gerrit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Leen Karssen (bibliotheek)
Jan Ruijne (redactie)

REDACTIE
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur
Ed van der Heijden
Eindredacteur
John Wetzels
Redactieleden
Anita Raaphorst, Jan Ruijne, Lex Schuijl

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buitenhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen

WERKGROEPEN:
Archeologie:
John ten Pierick
Commissie Naamgeving:
Niek de Jong
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst, Jan Ruijne
Hierden:
Evert Jacobs
Ornamenten Kunstwacht:
Karel Chr. Uittien
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Joke en Harry Huijgen
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

BIBLIOTHEEK, HISTORISCH KENNISCENTRUM:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BE Harderwijk
Huismeester Vischpoort:
Karel Kok
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-19957923
Willem van Sonnen
Leden en niet-leden kunnen van de Vischpoort gebruik maken voor het vieren van een feestje o.i.d. Informatie bij de huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het volgende Vittepraetje is 2 mei 2021

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming van de redactie worden overgenomen voor commerciële doeleinden of ten behoeve van andere publicaties. De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk na toestemming van de auteur en de redactie. Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD:

Harderwijk werd ruim een maand bijzonder verlicht. Op de Vischpoort brandde het vuurtorenlicht rood. Immers, op 18 maart 1851 besloot het ministerie dat er een kunstlicht op de Vischpoort moest komen, een vast licht in de kleur rood.

Verdrietig

- De cijfers gaan maar langzaam de goede kant op ...
- We bevinden ons nog steeds in een lockdown.....
- Er werden veel mensen ziek .....
- We verliezen mensen aan de dood:

In memoriam Gijsje Verwijs-ten Hove

In juli kreeg Gijsje plotseling het bericht dat ze ernstig ziek was. In augustus ging ze naar het Hospice in Ermelo. Daar knapte ze toch wat op. Ze kroop weer achter haar laptop en stuurde ons zelfs nog een berichtje over het een of ander. Tot de Eerste/Tweede Kerstdag heeft ze het goed gehad met vrienden en familie. In de nacht van de Eerste Kerstdag "ging de hemel open", zoals het kerstlied zingt en haar familie het verwoordde op de rouwkaart en overleed Gijsje Verwijs-ten Hove.

Wat zullen we haar missen! Ze was altijd actief aanwezig als er iets te doen was. Ze voerde vanaf 1998 op een onnavolgbare wijze de eindredactie van het Vittepraetje en verzorgde de rubriek "Van alles wat vereeuwigd is", tot 2019. Elke woensdagmorgen was ze te vinden in het Streekarchivariaat waar ze met Karel en Renate Uittien en anderen speurde naar diverse wetenswaardigheden, voor de Kroniek en voor het Vittepraetje .....

Het is voorbij .....

Voor haar man, kinderen, kleinkinderen en dierbaren zal het gemis groot zijn. Wij wensen hen sterkte.

In memoriam

Op 27 januari werden we opgeschrikt door het bericht van het zo plotseling overlijden van **Dries van den Berg**. Een markante Harderwijker, ambassadeur van de stad werd hij genoemd. Een ondernemer en zakenman, die zich inzette voor de Harderwijkse samenleving. Hij richtte een palingmuseum in, hij hield van Harderwijk, hij schreef historie!

Jaap van de Poppe is op 20 januari 2021 overleden. Wij kennen Jaap vooral vanwege zijn inzet voor het behoud van de boerenerven in Hierden. Hij richtte zijn eigen boerderij in als een museum en klopte bij de gemeente aan voor aandacht voor het Hierdens erfgoed.

We kregen het bericht van overlijden van **Jan Foppen**, een man die zich inzette voor het behoud van Harderwijks erfgoed. Jan was ook een Indië-veteraan. Hij heeft zijn ervaringen vorig jaar nog kunnen vertellen in de documentaire "Onze jongens op Java" van de NPO.

We gedenken hen ...
en anderen die ons dierbaar waren

We leren van de geschiedenis:

niets is blijvend,
ook moeilijke tijden gaan voorbij.

Houd moed!

Het bestuur van de historische vereniging **HERDEREWICH**

prikbord

Open monumentendagen

Het landelijk thema voor 2021 is: *Mijn monument is jouw monument*, een vrije vertaling van 'Mi casa es su casa' (Mijn huis is jouw huis). Het thema draagt gastvrijheid en toegankelijkheid uit. De Open monumentendagen zijn dit jaar op zaterdag 11 en zondag 12 september.

Wij hopen dat op die dagen de deuren van al onze monumenten voor iedereen weer open staan!

Oproep

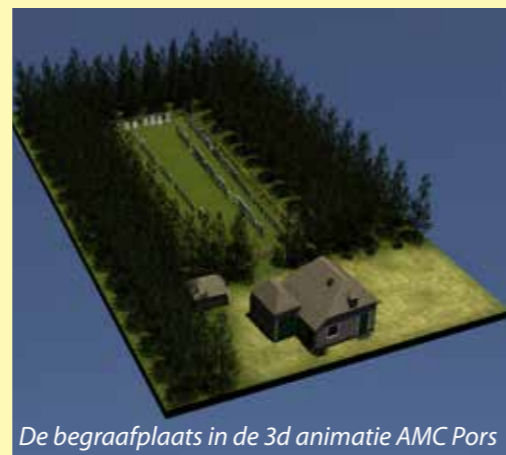
In de tweede helft van de negentiende eeuw - tussen 1850 en 1890 - zijn ongeveer driehonderd Hierdenaren en Harderwijkers naar Amerika geëmigreerd, o.a. naar Michigan, Wisconsin en Iowa. Onze secretaris John Wetzels doet onderzoek naar de achtergronden van deze landverhuizing en is ook op zoek naar verhalen over en documenten van deze emigranten. Als er genoeg boven tafel komt, schrijft hij er een mooi artikel over in het Vittepraetje, ons kwartaalblad.

Zijn er mensen die dit soort familie verhalen kennen of bijvoorbeeld oude brieven die vanuit Amerika naar "huis" werden gestuurd in hun bezit hebben? Dan hoort John dit graag. Contact het liefst via e-mail, secretaris@herderewich.nl. Het zou mooi zijn om die bijzondere verhalen voor het nageslacht vast te leggen!

Rectificatie

In het vorige Vittepraetje van december 2020 stond een artikel over Dennekoeken van Niek de Jong. In het voorwoord van de redactie en in het artikel zijn wat slordige fouten gemaakt. De slordigheden zijn gemaakt door de redactie. Onze excuses daarvoor.

In het voorwoord van de redactie staat dat bakker Van den Bergh in de Hoogstraat woonde, dat moet zijn de Grootte Poortstraat. In het artikel staat dat de bakkerij gevestigd was in Grootte Poortstraat 1 op de hoek met de Kleine Marktstraat, dat moet zijn op de hoek van de Kromhoutsteeg.

De begraafplaats in de 3d animatie AMC Pors

De geschiedenisquiz en de vraag over de begraafplaatsen

Deze vraag heeft nogal wat discussie opgeleverd. In de quiz stond de volgende vraag:

Harderwijk heeft drie begraafplaatsen: Oostergaarde, Elzenhof en de Joodse begraafplaats in de wijk Tweelingstad. Op welke van de drie kunnen mensen vanaf heden begraven worden:

- De Elzenhof
- De Elzenhof en Oostergaarde
- De Elzenhof, Oostergaarde en de Joodse begraafplaats?

Het antwoord was C, maar ...

- De gemeente Harderwijk heeft nog een begraafplaats: de begraafplaats bij Sonnevank.
- En ... Agnes Blaauw had in een gemeentelijk document het volgende gelezen over de Joodse begraafplaats: Hier wordt niet meer begraven, hoewel er nog wel rechten zijn.

Deze begraafplaats, "Beth Chaim" (Huis des Levens) is eigendom van het NIK, het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap. Hij is te vinden aan de Lindenlaan, hoek Veldkamp. De begraafplaats heeft het recht om te begraven. Er zijn bij het NIK regelmatig aanvragen om op de Joodse begraafplaats in Harderwijk begraven te mogen worden. Echter, die kunnen niet allemaal gehonoreerd worden, want er is te weinig ruimte. Joodse graven worden niet geruimd, dus er komt ook geen ruimte meer vrij. Er wordt gezocht naar een oplossing.

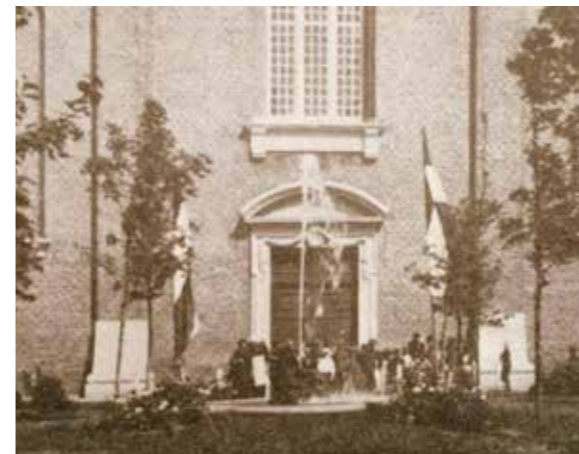
De laatste begrafenis Op Beth Chaim was in 2018. Toen is Dina Margaretha Härz- de Rooij nog begraven. Haar man Hartog Härz (Harrij) is hier ook begraven.

agenda

Alle activiteiten van de vereniging zijn tot nader bericht afgelast wegens de strijd tegen het coronavirus.

Stichting Joods Erfgoed

De Stichting Joods Erfgoed werkt aan drie animatiefilms: de voormalige synagoge, de voormalige Joodse gebouwen aan de Hoogstraat en de begraafplaats. Alle drie zijn ze binnenkort met een QR-code te vinden. Met behulp van de hiernaast afgebeelde QR-code is de voormalige synagoge te zien.

tekst: Désirée van Liempt

We hebben alleen de foto's nog...

Het was schrikken eind oktober toen ik hoorde dat de fontein op het eiland in de Diepe Gracht gesloopt was. Nadat ik met eigen ogen had gezien dat er nu alleen twee bomen op het eilandje staan, informeerde ik bij onze voorzitter of Herderewich wist van de plannen om de oude fontein te verwijderen. Nee, Herderewich was niet geïnformeerd. Was het een historisch monument, waar kwam de fontein vandaan? We hebben samen naar het verhaal van de fontein gezocht.

- In het Vittepraetje van 1997 nr. 2 lezen we in de artikelenserie van Niek de Jong "Stenen Spreken" dat in de ochtend van 26 juni 1895 de feestelijke opening van de Harderwijksche Waterleiding plaatsvond. 's Middags werd op het Kerkplein een fontein in werking gesteld, een geschenk van de waterleidingmaatschappij aan de inwoners van de stad. De fontein op het Kerkplein spoot "met afwisselende hoogten een krachtige straal, die in een sierlijk met bloemen omzoomd gemetseld bassin terecht kwam". Hij meldt tevens dat in 1921 de fontein is overgebracht naar de Plantage, het bassin ging dienst doen als bloembak.
- L. Postma schrijft in het Vittepraetje nr. 4 in 2011: "In de 90-er jaren begon Mevrouw Hebly-Vrijhof een actie om van de bloembak weer een fontein te maken en zij oogstte succes, want op 17 juni 1993 vond de opening van het Plantagepark achter de Gelderse Munt plaats. Bij die gelegenheid stelden de wethouders Jaap van de Beukel en Kees Kooijman de fontein in werking. En hij doet het nog steeds, elke dag."

Vervolgens stel ik vragen in het CRK-overleg (Commissie Ruimtelijke Kwaliteit). Wat is er bij de gemeente bekend over deze fontein? Was de verwijdering gepland? Wat stond er in de plannen tot vernieuwing van het Plantagepark over de fontein op het eilandje in de Diepe Gracht?

Dan blijkt dat de fontein niet voorkomt op de lijsten van Rijks- en Gemeentelijke monumenten en ook niet op de Cultuurhistorische waardenkaart. "Een na-oorlogs, oud en door de vorst aangetast ding waar ratten onder huizen en dat omgeven is door bamboe dat de beschoeiing uit elkaar drukt. We weten er verder niets over."

Er komt een artikel in de Stentor. Bij de gemeente begrijpen de verantwoordelijken inmiddels dat er een belangrijke stap is vergeten, namelijk overleg en/of onderzoek naar de oorsprong en geschiedenis van de fontein. Ik denk dan: "Het was een kleine moeite geweest om bij Herderewich te informeren." Er is excuus aangeboden, ook de verantwoordelijke wethouder spreekt uit dat hij baalt van het proces. Het is te snel gegaan!

Samen met het bestuur van Herderewich wil ik werken aan een nog betere beschrijving van monumenten en van de geschenken aan de stad en van andere waardevolle cultuur-historische objecten.

tekst **Jan Ruijne**

Jan Ruijne is journalist en historicus. Hij is redacteur van het Vittepraetje en bestuurslid van Herderewich

Verdwenen Peelenpoort komt tevoorschijn Onder restaurant Papa Beer ligt een schat aan historie

Het archeologisch onderzoek dat sinds november 2020 op de kop van Havendam en Strandboulevard plaatsvindt heeft veel informatie opgeleverd over de middeleeuwse geschiedenis van Harderwijk. Op grond van eerdere, kleinschalige onderzoeken hadden historici wel een idee van wat de archeologen zouden aantreffen. Maar de werkelijkheid overtreft alle verwachtingen. En het is nog niet klaar: het onderzoek wordt voortgezet. Wie weet wat er nog meer tevoorschijn komt.

Onder het gesloten restaurant Papa Beer liggen de resten van de middeleeuwse stadsmuur. Dat was vooraf bekend. Maar hoe gaaf is die muur? Hoe diep steekt de muur de bodem in? Hoe breed is het fundament en hoe oud is die muur eigenlijk? Allemaal vragen die pas beantwoord kunnen worden als de schop de grond in gaat. De archeologische opgraving, die volgde op de sloop van het restaurant, geeft op veel van die vragen antwoord. Maar er is niet alleen maar een stuk stadsmuur aangetroffen. Er ligt veel meer geschiedenis opgesloten in dit stukje aarde.

APPARTEMENTEN

Johannes Kok en Harmen Mons hebben het leegstaande restaurant Papa Beer gekocht. Zij willen op deze plek een restaurant met daarboven appartementen bouwen. Maar daar zijn vergunningen voor nodig. De gemeente heeft die vergunningen onder voorwaarden verstrekt. Eén van die voorwaarden is dat er eerst archeologisch onderzoek moet worden verricht. Bij de gemeente is al langer bekend dat dit stukje Strandboulevard

een veelbelovende vindplaats is. Eerder al waren in de directe nabijheid sporen gevonden van het verdedigingsbolwerk dat hier ooit lag. Ook werden muurresten gevonden van het kasteel van de Hertog van Gelre, de zogeheten dwangburcht. In november doet de sloopkogel zijn werk en de archeologen van RAAP kunnen aan de slag. Nieuwsgierige toeschouwers staan achter hekken en zien allerlei sporen uit het verleden tevoorschijn komen. Het is veel wat ze zien: overal muren en muurtjes, vloeren, putten, resten van trappen. Maar wat het allemaal voorstelt? Dat is voor een leek een lastige puzzel.

Aan archeoloog Dorien te Kiefte de taak om de vondsten te interpreteren. Zij is de archeoloog die leiding geeft aan de opgraving. "Wij wisten dat we restanten van de oude stadsmuur zouden aantreffen. Ook verwachtten wij meer informatie te krijgen over het bolwerk en de dwangburcht van de hertog. Dat in dit gebied ooit een stadspoort heeft gestaan wisten wij. En wij hadden geluk, we vonden de voet van de Peelenpoort. Daar waren we heel blij mee."

Ophogingslagen en de stadsmuur. Goed te zien is dat de muur aan de voet breder is. (foto: RAAP)

Direct naast die poort werden de fundamenteën aangetroffen van wat het Nieuwe Blokhuis wordt genoemd, de woning van de stadhouder die in opdracht van de Hertog van Gelre de bevolking van Harderwijk in het gareel moest houden. En dan hebben we het nog niet gehad over een kazemat, twee beerputten, een waterput, een serie paalgaten, drie nissen in de kazemat, twee trappen en een zware muur die de archeologen vooralsnog voor een raadsel plaatst. Kortom, er viel genoeg te beleven op een schamel stukje grond van pakweg twintig bij dertig meter.

DE STADSMUUR

Om te beginnen bij de muur. Die blijkt puntgaaf te zijn. Het nu blootgelegde deel strekt zich uit over een lengte van ongeveer 30 meter en laat een bewogen geschiedenis zien. Want deze muur grensde aan de Zuiderzee en heeft veel te verdueren gehad. Delen van de muur zijn door het beu-

kende water ingestort en later weer opgebouwd. Bijzonder is de ouderdom. Aan de soort stenen en de manier waarop ze zijn gelegd valt af te leiden dat het oudste deel vermoedelijk in de veertiende eeuw is gebouwd. Archeoloog Te Kiefte: "De manier van bouwen, het stenen plaatsen in wat wij noemen het Vlaams verband, is een techniek die in het algemeen na 1375 niet meer wordt gebruikt als constructietechniek, maar enkel als sierelement voor opgaand muurwerk. Dus dat betekent dat dit deel van de muur waarschijnlijk tussen 1300 en 1400 is gebouwd. Dat is bijzonder, een dergelijke ouderdom hadden wij op deze plek niet verwacht."

De muur steekt behoorlijk diep, wel tot zo'n drie meter onder het huidige maaiveld. Het is echter

Dorien te Kiefte in het kantoor van RAAP in Zutphen. In haar hand houdt ze het deksel van een zogeheten uilenbeker, een zeldzaam stuk steengoed. (foto: Jan Ruijne)

STADSMUUR EN KAZEMAT TE ZIEN IN PUBLIEKSKELDER

Naast en onder het nieuwe complex van Kok en Mons komt een Publiekskelder. Hier kunnen Harderwijkers op afspraak de middeleeuwse stadsmuur bezichtigen. Ook kunnen ze door de restanten van de kazemat lopen. Bedoeling is dat er een entree komt aan de kant van de boulevard. Bezoekers dalen af in een kelder. Rechts van hen zien ze de buitenzijde van de zeshonderd jaar oude stadsmuur. Vervolgens voert de route door een doorgebroken muur van het bolwerk. Bezoekers komen dan in de kazemat. Hier bevinden zich de drie nissen, waarvan er één voor een tunnel werd aangezien. Ook is hier het schietgat te zien dat later is dichtgemetseld. Via een trap gaat het dan naar de kelder van het nieuwbouwcomplex van Kok en Mons. Hier loopt de bezoeker over de oude kasteelvloer. Die vloer is nu weliswaar weggebroken, maar de stenen zijn zorgvuldig opgeslagen en worden straks hergebruikt in de nieuwe kelder. Daar is dan ook nog de binnenkant van de stadsmuur te zien. Gemeente en ondernemers zijn dit overeengekomen. De Publiekskelder is de werknaam.

De constructie is vergelijkbaar met wat er bij speelhal Krijco in de Bruggestraat is gecreëerd. Daar zijn ook middeleeuwse fundamenteën gevonden. Deze zijn zorgvuldig geconserveerd en zijn op afspraak te bezichtigen.

DWANGBURCHT IS HARDERWIJKERS EEN DOORN IN HET OOG

De dwangburcht van de hertog kent een korte maar roerige geschiedenis. Het kasteel, dat in opdracht van de Hertog van Gelre aan de noordwestkant van Harderwijk verrijst, is niet bedoeld om vijanden van buiten te weren. De burcht is vooral bedoeld om controle uit te oefenen over de inwoners van Harderwijk. Die moeten hun belastingen betalen en zich aan de regels van de hertog houden. De soldaten in het kasteel dwingen dit zonodig met geweld af. Vandaar ook de naam 'dwangburcht'.

Het kasteel moet rond 1519 gebouwd zijn en is in 1581 alweer ontmanteld. In die zestig jaar dat het kasteel er heeft gestaan, is het ingenomen en geplunderd door de Harderwijkers. Ook is de burcht tussentijds uitgebreid. Even voor het perspectief: het was het begin van de Tachtig-jarige oorlog, een woelige periode in de Nederlandse geschiedenis.

lastig om de voet van de muur goed in beeld te krijgen, want dan kom je al snel beneden grondwaterpeil. De kans op het wegspoelen van de onderste lagen stenen is dan groot. RAAP heeft zich dan ook beperkt tot een schouw bij een tegen de muur gelegen waterput. Toen het diepste punt was bereikt kwam het water snel naar boven en raakten stenen los. Daarop werd besloten het gat direct weer te dichten.

De muren van het Nieuwe Blokhuis. (foto: RAAP)

DWANGBURCHT

Dan de dwangburcht. Tijdens eerdere onderzoeken was al geconstateerd dat hier het kasteel van de Hertog van Gelre heeft gestaan. Die burcht is rond 1519 gebouwd en werd door een gracht van de eigenlijke stad gescheiden. Wel lag de burcht binnen de ommuring van de stad.

Belangrijk onderdeel van de burcht was de woning van de stadhouder. Die stadhouder hield uit naam van de hertog toezicht op wat er in Harderwijk gebeurde. Een deel van de fundamenten van die woning is teruggevonden, ook een belangrijk resultaat van deze opgraving. De gevonden muren zijn zelfs zo compleet dat RAAP een redelijk nauwkeurige plattegrond heeft kunnen maken van delen van de stadhouderswoning. Deze woning wordt ook wel het Nieuwe Blokhuis genoemd. Het Oude Blokhuis ligt veel westelijker, dichtbij de Vanghentoren, en werd pas het Oude Blokhuis genoemd vanaf het moment dat het Blokhuis in de dwangburcht is gebouwd.

Het vermoeden dat de stadhouderswoning is gevonden wordt versterkt door het materiaal dat in de ingemetselde put is gevonden. "Toen we tot een diepte van een meter hadden gegraven, hadden we de indruk dat dit een beerput was. Maar toen we dieper gingen, vonden we de gemetselde voet van de put.", zo vertelt de archeoloog, "Een dergelijk gemetselde put vinden we eigenlijk alleen bij kastelen of versterkte woningen. Op het moment dat je als verdediger belegerd wordt, wil je niet afhankelijk zijn van de buitenwereld, dan moet je beschikken over een eigen watervoorziening." Kortom: de waterput heeft deel uitgemaakt van het Nieuwe Blokhuis. Veel later is de put gebruikt om afval in te werpen.

In de put zijn glaswerk en aardewerk gevonden die wijzen op 'elitaire bewoning'. De term is die van de archeoloog. "Uit de put hebben we een zogeheten uilenbeker gehaald. Dat is vrij zeldzaam steengoed dat in de zestiende eeuw in Keulen werd geproduceerd. Ook hebben we luxe glaswerk gevonden, afkomstig van versierde pronkbekers en glazen zoals die alleen door de elite werden gebruikt. Het is ondenkbaar dat de gewone Harderwijker over dit soort glazen kon beschikken en al helemaal niet in de grote aantallen zoals in de put teruggevonden."

DE PEELENPOORT

Eén van de meest interessante vondsten is de voet van de Peelenpoort. Dit is een stadspoort die af en toe opduikt in oude geschriften. Maar afbeeldingen van de poort zijn er niet. En het bewijs van het bestaan is nooit gevonden. Wel was bekend dat de poort in dit stukje Harderwijk gezocht moest worden. De nu gevonden aanzet van de poort grenst aan de Grote Oosterwijck. Te Kiefte vermoedt dat vier meter verderop, onder het plaveisel, de andere wang van de poort te vinden is. De Peelenpoort was een van de zes stadspoorten van middeleeuws Harderwijk.

Op tekeningen uit de zestiende eeuw zie je op het kleine stukje grond, waar nu Strandboulevard en Havendam elkaar kruisen, de stadsmuur met daarin de Peelenpoort. Aan de binnenkant van die stadsmuur bevindt zich de dwangburcht,

AARDLAAG OVER MIDDELEEUWS HARDERWIJK PLAATST ARCHEOLOGEN VOOR RAADSEL

Stadsmuur, bolwerk, blokhuis en poort: dat zijn de grote objecten die zijn blootgelegd. Maar de opgraving levert meer gegevens op. Eén daarvan spreekt erg tot de verbeelding en willen we hier noemen. Het gaat om een door mensen opgebrachte laag aarde die ruwweg tussen 1200 en 1300 is opgebracht. Te Kiefte: "Het bijzondere is dat we deze aardlaag op alle plekken in de binnenstad terugvinden. Het is of er van hogerhand opdracht is gegeven om een vruchtbare laag aarde te storten in het hele gebied waar nu de oude binnenstad ligt. Uit de grond die in de Krijcokelder is gevonden blijkt uit botanische analyses dat de grond ook daadwerkelijk voor akkerbouw is gebruikt." Dat de aardlaag door mensen is opgebracht en bewerkt valt af te leiden uit de spitsporen aan de onderzijde van deze laag.

In de middeleeuwen werden steden niet volgens een vooraf bepaald 'masterplan' gebouwd, enkele uitzonderingen daargelaten. Groei verliep organisch. Economische bedrijvigheid trok mensen aan en een bestaand dorp dijde uit tot een grotere plaats of stad. Of er voor Harderwijk wel een soort 'masterplan' was weten we niet. Wat we wel weten is dat een groot deel van de gronden destijds in het bezit was van de zuidoostelijk van de stad gelegen vronhoeve Selhorst. Het is verleidelijk om te denken dat de heer van deze vronhoeve opdracht heeft gegeven om rondom de stadsbeek (het beekje De Sypel) een vruchtbare laag aarde op te brengen. Het is voorlopig niet meer dan een theorie, maar wel een heel interessante theorie.

bijna grenzend aan diezelfde Peelenpoort. En iets verder naar het noordwesten bevindt zich in die tijd het bolwerk. Dat bolwerk, een imposant verdedigingswerk, is ontstaan doordat een oudere, vrijstaande toren, die aan de rand van de Zuiderzee stond, verbonden wordt met stadsmuur en dwangburcht.

Binnen dat bolwerk was op maaiveldniveau een kazemat gecreëerd, een ondergrondse en afgesloten ruimte waarin de soldaten zich vrij konden bewegen, ook tijdens een belegering. In die ruimte werden kogels en ander wapentuig opgeslagen. In het bolwerk zaten schietgaten. Bij de huidige opgraving is één van die schietgaten teruggevonden. "Dat plaatste ons wel voor een raadsel", zo zegt Te Kiefte, "want het schietgat was dichtgemaakt. En we hadden eerst het idee dat het muurwerk dat voor dit schietgat was geplaatst ouder was dan het schietgat zelf. Dat is natuurlijk raar. Maar bij nader onderzoek is gebleken dat het bolwerk op enig moment gerestaureerd is en dat toen het schietgat is gedicht. Wat het zo leuk maakt is dat we in het schietgat een goot voor een houten balk en een mogelijke haak hebben gevonden." In de zestiende eeuw werd er geschoten met zogeheten haakbussen, een soort voorlopers van het musket en het geweer. Een haakbus, de naam zegt het al, kon je tijdens het schieten aan een haak hangen zodat de terugslag werd opgevangen.

EEN TUNNEL?

Rond kastelen en vestingwerken doen vaak verhalen de ronde. Er zouden geheime ruimten zijn, verborgen gangen en tunnels. Harderwijk is daarop geen uitzondering: er zou een tunnel hebben gelopen tussen de dwangburcht en het bolwerk. Naar de functie daarvan is het raden, maar het zou een vluchtweg kunnen zijn. Tijdens een eerdere opgraving is het begin van een tunnel gevonden. Tenminste, dat dacht men. Nu, met deze veel grotere opgraving, is duidelijk geworden dat zich in de kazemat drie nissen bevinden. Nissen die vermoedelijk gebruikt werden voor de opslag van wapentuig. Het begin van zo'n nis is aangezien voor een tunnel. Soms worden mooie verhalen door een opgraving ontzenuwd: de tunnel heeft nooit bestaan.

Toch blijven er mysteries hangen rond het opgravingsterrein. Zo is tussen de oude stadsmuur en

de fundamente van het Nieuwe Blokhuis een stuk muur opgedoken waarvan de functie niet duidelijk is. Dorien te Kieft: "Het is een stevige muur die we op drie plekken hebben gevonden en die aan de zuidkant plotseling een knik maakt. Dat is heel ongebruikelijk. Dat zie je bijvoorbeeld bij het koor van een kerk. Bijzonder is ook dat er een muurtje tegen de stadsmuur is geplaatst dat ook diezelfde knik vertoont, parallel aan de muur waarvan we nog niet weten wat de functie was." Te Kieft wil niet speculeren: nader historisch onderzoek moet uitsluitsel geven. De opgraving is half december stilgelegd. Eerst moeten door Liander elektriciteitskabels worden verlegd. Behalve dat het een noodzakelijk karwei is om de nieuwbouw van Kok en Mons mogelijk te maken, liggen de kabels ook in de weg om een opgraving van het resterende deel van het terrein mogelijk te maken. Pas als de kabels zijn verlegd kunnen Te Kieft en haar collega's verder graven. Ondertussen hebben graafmachines alle putten en muurresten weggegraven, op de stadsmuur, het bolwerk en de Peelenpoort na. De fundamen-

ten van het Nieuwe Blokhuis stonden de aanleg van een liftkoker en een nieuwe kelder in de weg. In De Stentor sprak Herderewich-voorzitter Matty Moggré haar spijt uit over deze drastische maatregel. De muren hadden bewaard moeten blijven. Waarop Johannes Kok reageerde, en we citeren hier de krant: "De muren van de dwangburcht stonden in de weg. We bewaren ze en maken ze voor een deel zichtbaar voor het publiek, in een aparte kelder waar mensen de stadsmuur kunnen bekijken en ook muren van de dwangburcht. Je moet niet de nadruk leggen op wat er nu is weggehaald, maar op wat er in de toekomst behouden blijft en zichtbaar zal zijn voor het publiek."

Op de achterpagina is een overzichtkaart van de opgravingen opgenomen.

BRONNEN:

- Interview Dorien te Kieft, Zutphen, 19 januari 2021
- De Stentor, editie West-Veluwe, 11 november, 18 november en 17 december 2020

Opgraving in het avonddonker om de inhoud van de beerput veilig te stellen. (foto: RAAP)

tekst John Wetzels

John Wetzels is oud-leraar geschiedenis en secretaris van Herderewich

Een kaatswedstrijd in het Belgenkamp

August van Lierde, "Harderwijker" kaatskampioen uit België

Van eind februari 1915 tot november 1918 verbleven duizenden Belgische militairen in het interneringskamp in Harderwijk. In dit kamp verbleven militairen die tijdens de Eerste Wereldoorlog vanuit België naar Nederland waren gevlucht. Vanwege de Nederlandse neutraliteit was de regering volgens internationale afspraken verplicht deze militairen te ontwapenen en te internen. In het kamp ontwikkelde zich een sociaal leven met verenigingen, kampkrantjes, een eenvoudige bioscoop en een theaterzaal. Sporten was ook een belangrijke tijdsbesteding. Goed voor lichaam en geest. Zo werd er een grote wielervebaan aangelegd. Belgen en wielrenners horen immers bij elkaar. Dat Belgen ook de kaatsport beoefenden is minder bekend. Een van deze kaatsers was August van Lierde.

AUGUST VAN LIERDE

August van Lierde werd op 10 december 1890 in Ninove aan de Dender (Oost-Vlaanderen) geboren. Hij was de zoon van landbouwer, twijnder en herbergier Carolus van Lierde en zijn vrouw Honoraria Anckaert die handschoenmaakster was. Al snel viel hij op als jeugdepelote-speler. In 1911 werd hij opgeroepen

voor militaire dienst. Dat jaar werd ook het jaar van zijn grote doorbraak in het kaatsen. Hij werd voor verschillende partuurformaties gevraagd. In 1914, na zijn dienstdienst, werkte hij als chef in een garefabriek in Ninove en speelde hij jeugdepelote bij een van de sterkste ploegen van België in Anderlecht. Hij won met zijn partuur 33 van de 35 wedstrijden.

WO1: MOBILISATIE EN DE VAL VAN STELLING ANTWERPEN

Door de mobilisatie kwam er een einde aan deze zegereeks. Hij werd per 1 augustus opgeroepen en werd ingedeeld in het 29^e regiment. Enkele dagen later werden Van Lierde en zijn medesoldaten vervoerd naar Saint-Nicolas bij Luik. Door het moordende vuur van de Duitse machinegeweren leed Van Lierdes regiment verschrikkelijke verliezen in de slag om Luik. Hij zag honderden strijdmakkers sneuvelen of gewond raken. Regimenten werden samengevoegd en Van Lierde werd ingedeeld in het 9^e linieregiment. Hij nam deel aan de verdediging van Antwerpen, raakte op 11 september gewond en werd opgenomen in het ziekenhuis van Berchem.

Begin oktober bleek de onneembaar geachte stelling Antwerpen niet bestand tegen het Duitse geschut. Duizenden burgers en militairen, door hun officieren in de steek gelaten, zaten in de val en vluchtten in grote paniek de grens met Nederland over. Ook zieke en gewonde militairen werden per trein naar de grens gebracht. August van Lierde werd in de nacht van 9 op 10 oktober vanuit het ziekenhuis in Berchem per trein en tram naar Sint-Niklaas en van daaruit naar de grensplaats Koewacht gebracht. Een ziekenwagen bracht hem vervolgens naar het Burgerghasthuis in Middelburg. Na enkele dagen werd hij overgeplaatst naar het militair hospitaal in dezelfde stad.

NAAR HET INTERNERINGSKAMP IN HARDERWIJK

Op de laatste dag van februari 1915 werd Van Lierde naar het interneringskamp in Harderwijk vervoerd. Het bestuur van de Nederlandse Kaatsbond trok zich het lot van de geïnterneerde Belgische militairen aan. Vanaf 1887 was er al intensief contact met de Belgische jeu de pelote-gemeenschap. Internationale wedstrijden in Sneek trokken duizenden toeschouwers. Er waren na oktober 1914 honderden kaatsers in de interneringskampen terecht gekomen. In deze kampen was niet langer de Duitser, maar de verveling de grootste vijand geworden. De Kaatsbond

zond begin 1915 een eerste lading pelote-ballen naar de vier interneringskampen. Eerder was al kaatsmateriaal via de tussenkomst van de Duitsers vanuit België aangeleverd.

KAATSWEDSTRIJDEN

In het voorjaar 1915 bezocht een delegatie van de Kaatsbond het kamp in Harderwijk om te onderzoeken op welke wijze steun en samenwerking verder vorm konden krijgen. De bestuursleden werden enthousiast ontvangen. In het kamp werd een competitie tussen Belgische parturen georganiseerd. Dit gebeurde ook in de interneringskampen in Zeist, Oldebroek en Gaasterland. Het plan was de winnaars van deze competities uit te nodigen voor een wedstrijd in Leeuwarden tegen de Friezen. Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, generaal Snijders, werkte mee aan de competities in de kampen, maar het verzoek om geïnterneerden verlof te geven om mee te doen aan wedstrijden buiten de kampen wees hij af. Dat had een reden. In de afgelopen maanden waren honderden Belgen ontsnapt uit de interneringskampen. Velen van hen sloten zich, na een geslaagde vlucht via Engeland, aan bij het Belgische leger in de Westhoek van Vlaanderen. Deze ontsnappingen hadden de relatie van het neutrale Nederland met Duitsland op het spel gezet. De legerleiding wilde niet meewerken aan initiatieven die de bewaking van de geïnterneerden nog moeilijker maakte. Vanwege deze regelgeving werden er al spoedig wedstrijden tussen Belgen en Friezen in de kampen georganiseerd. In het begin waren de Friezen sterker, vooral door hun opslag. De Belgen waren gewend met één hand op te slaan, waardoor de bal minder snelheid kreeg. Op paasmaandag 1915 nam een ploeg Friese kaatsers het in Harderwijk op tegen Belgen, waaronder August van Lierde. De Friezen verloren de twee partijen in het pelote-spel. Toen gespeeld werd volgens de regels van de Nederlandse Kaatsbond wonnen de Friezen wel van een Waalse partuur, maar niet van het Vlaamse partuur met Van Lierde.

Op paasmaandag 1916 vond in Franeker de eerste officiële confrontatie tussen de Belgen en de Friezen plaats. De Belgen werden met muziek van het station gehaald en er werd onder grote

Belgische militairen vermaken zich in het interneringskamp met kegelen

publieke belangstelling een rondgang door de stad gemaakt. Ongeveer 3000 mensen zagen vervolgens parturen uit de vier interneringskampen het opnemen tegen vier Friese parturen. De Friezen waren oppermachtig, maar in het Harderwijker partituur was Van Lierde een opvallende uitblinker. De Belgen bekwaamden zich in 1916 steeds beter in het kaatsspel volgens de regels van de Nederlandse kaatsbond. In 1916 namen zes Belgen, waaronder Van Lierde, in Franeker deel aan de PC¹, de belangrijkste kaatswedstrijd met een geschiedenis van 400 jaar. Het winnen van de PC is voor een kaatser het hoogst haalbare. Uit het winnende partuur wordt de beste speler tot koning van de PC uitgeroepen. Van Lierde vormde een partuur met de Friezen Rinse Brink en Ids Roukema. De drie mannen wonnen de PC. Van Lierde had nog één ambitie: de Friezen met een Belgisch partuur in eigen huis verslaan. Het verschil tussen de Belgen en Friezen werd steeds kleiner, ook al speelden de Friezen op eigen terrein en volgens eigen regels. Van Lierde had zich de Friese taal enigszins eigen gemaakt. Hij kon Fries verstaan en sprak zelfs een woordje Fries.

DE PC'S VAN 1917 EN 1918

In 1917 vormde Van Lierde een vast partuur met de ook in Harderwijk geïnterneerde militairen George Herphelin en Emiel Hoyoïs. In juni namen ze deel aan de internationale kaatswedstrijden in Sneek. Tijdens de optocht door de straten van Sneek op de avond voor de wedstrijd werden ze toegejuicht door duizenden Friezen. Het partuur met Van Lierde won verschillende partijen tegen Friese parturen. Van Lierde was de enige Belg die met twee handen opsloeg en in zijn opslag de Friezen wist te

evenaren. De Harderwijker kampkrant Inter-Nos-Revue schreef: "Hulde aan van Lierde, die er toe gekomen is te mogen wedijveren met de sterkste Friezen en achter in het perk getoond heeft nog immer de vrees der Friezen te wezen". Het was de opmaat voor zijn legendarische overwinning op de PC op 1 augustus 1917 in Franeker. In de finale werd strijd gevoerd tussen het partuur van Van Lierde, Herphelin en Hoyoïs (zie afbeelding hieronder) en het Friese partuur van Rietsma, Smidts en Decastieau. De Harderwijkers speelden vol vuur en waren verbazingwekkend sterk in de opslag. Het partuur van Van Lierde won de PC en August het koningschap! In dit jaar speelde hij aan prijzengeld fl. 283,- bij elkaar, een welkome aanvulling op de vergoeding van 10 cent per dag voor een geïnterneerde militair.

Uitdeling van brood aan geïnterneerden

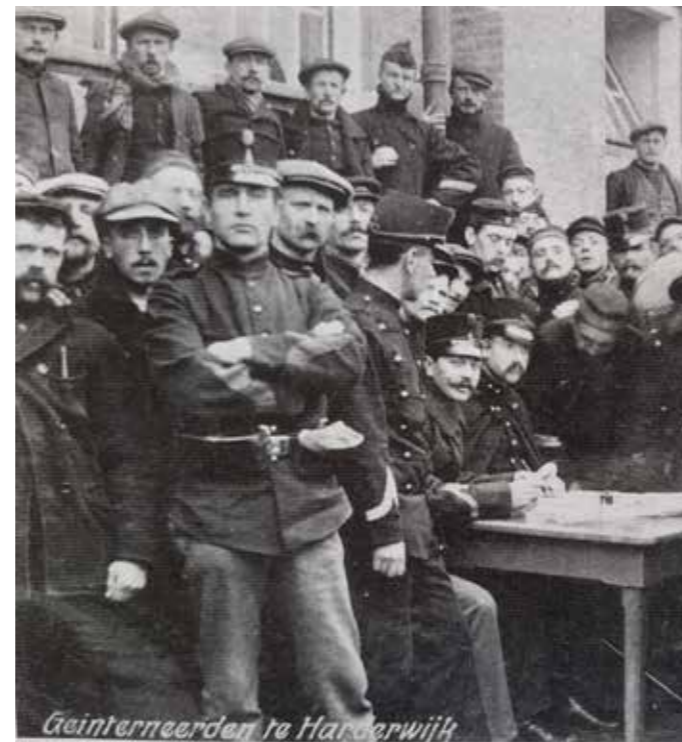
Ook in 1918 won het Harderwijker partuur nog vele kaatswedstrijden. Van Lierde en zijn teamgenoten ontbraken op de PC van 1918 vanwege een financieel geschil. De PC wilde de reis- en verblijfkosten niet meer vergoeden, omdat Friese kaatsers ook geen vergoeding ontvingen. Van Lierde liet in een brief aan de PC weten dat het opperbevel van de Nederlandse strijdkrachten eiste dat er geen kosten verbonden mochten zijn aan een deelname, waar ook in Nederland. "Geen onkosten voor ons, noch voor het kamp", schreef hij.

NA WO 1

Op 11 november 1918 kwam een einde aan de oorlogshandelingen. August van Lierde keerde op 10 december terug naar België. Tot 10 september 1919 bleef hij onder de wapenen, aangezien er nog geen vredesverdrag gesloten was. Na zijn diensttijd keerde hij terug naar Ninove. In Nederland vielen August eer en roem ten deel. In België werden de gevluchte soldaten echter gezien als deserteurs. Ze ontvingen minder zogenaamde frontstrepen, omdat de tijd in het interneringskamp niet werd gezien

als diensttijd. Het aantal frontstrepen bepaalde de hoogte van het oorlogspensioen. De geïnterneerden streden jarenlang voor de toekenning van de frontstrepen. Het werd gezien als eerherstel. Ook August van Lierde vroeg alsnog toekenning van de frontstrepen aan. In 1925 werd zijn verzoek afgewezen. Beginjaren dertig wijzigde de wet in België. August vroeg opnieuw toekenning van de strepen aan; het resultaat is niet bekend.

August vond na de oorlog zijn geliefde en trouwde op 21 augustus 1926 met Delphina Maria de Dobbeleer. Ze kregen een zoon en een dochter. Hij werkte inmiddels weer in de garefabriek. In 1920 nam August weer deel aan de PC en behaalde de tweede plaats. In 1922 speelde hij nog wedstrijden met niet geïnterneerd geweest zijnde de Belgen in Sneek. De resultaten vielen tegen. In België speelde hij met een ploeg uit zijn woonplaats Ninove in de Tweede Klasse. Zijn gewonnen medailles liet hij bij een edelsmid omsmelten tot medaillons die hij bij een huwelijk als cadeau aan de bruid uit de familie gaf. Op 27 januari 1958 overleed August van Lierde in Ninove.

Uitbetaling van soldij aan geïnterneerden

GEBRUIKTE LITERATUUR EN BRONNEN:

- Bangma, K. e.a., *Ver van het front? Friesland en de Friezen in de Eerste Wereldoorlog*, 2018
- Hovenkamp, H.A.R., "Achter de Pinnekesdraat"
- *Ninoofse Oorlogsgazet*, nummer 9. Uitgave van de Erfgoedraad van Ninove in samenwerking met het stadsbestuur, juli 2017.
- Reijngoudt, A., *Gehalveerde mensen. Het Belgenkamp in Harderwijk 1914-1918*, 2004
- Roodt, E., de, *Oorlogsgasten. Vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Zaltbommel, 2000
- Vereecken, M., *Interneringsdepot Harderwijk*, fotonalatenschap van August Janssens
- <https://www.pc-franeker.nl>
- <https://www.knkb.nl>

NOTEN:

- ¹ De afkorting PC verwijst naar de Permanente Commissie der Franeker Kaatspartij, opgericht in 1853, die sinds 1854 de wedstrijd organiseert.

tekst Ed van der Heijden

Ed van der Heijden is hoofdredacteur van het Vittepraetje.

Achterzijde van het museum in 1971 voor de verbouwing (foto: A.J. van der Wal, collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Het Stadsmuseum

De geschiedenis van het gebouw en de bewoners

Het Stadsmuseum in de Donkerstraat wordt gerenoveerd. Dat is niet de eerste keer blijkt uit de geschiedenis van het gebouw. Het gebouw bestaat al meer dan twee eeuwen en onderging in die tijd ook allerlei veranderingen. Voordat het eind 18^e eeuw ingrijpend werd verbouwd, had het al een lange geschiedenis achter de rug die teruggaat tot in de middeleeuwen. Er zijn al gegevens bekend uit 1503 waarin staat dat 'Bernt Mathijsz zet te onderpande zijn husinge in de Donkerstraat op de hoek van de Brinck [Smeepoortenbrink]'. Als je op Google Maps kijkt naar Donkerstraat 4, dan zie je een heel groot pand met zijn voorkant aan de Donkerstraat, om de hoek loopt het een heel eind door in de Smeepoortenbrink. De afgelopen eeuwen zijn panden samen gevoegd, delen bijgebouwd, weer in stukken opgesplitst, delen afgebroken en later weer gedeeltelijk gecombineerd. Al deze verbouwingen en renovaties zijn uitgevoerd door de eigenaren en bewoners van het pand, eigenlijk de panden.

De vorige alinea roept vragen op als: wie waren deze bewoners en eigenaars? En wie heeft er één gebouw van gemaakt? Uit de beschikbare informatie blijkt dat veel van de bewoners tot de elite

van de stad behoorden. In dit artikel een korte bouwgeschiedenis en een (onvolledige) lijst van bewoners.

EEN KORTE BOUWGESCHIEDENIS

In de *recognitieboeken*¹ van Harderwijk wordt melding gemaakt van de verkoop, vererving en huur van panden op de plaats waar zich nu het Stadsmuseum bevindt. De ligging van de verschillende panden wordt heel specifiek beschreven. Niet met een kadastrale aanduiding, zoals wij nu gewend zijn, maar met de namen van de personen die er woonden. Dat gaf geen problemen met de privacy, de AVG bestond toen nog niet. Vanaf begin 19^e eeuw worden er kadastratekeningen gemaakt, waarop de percelen met cijfers worden aangegeven. Een complicatie is dat die cijferindeling diverse keren veranderde, wat het extra moeilijk maakt de geschiedenis van het gebouw goed in kaart te brengen. In de 19^e eeuw wordt de stad eveneens ingedeeld in wijken en worden huizen voorzien van een wijknummer. In 1920 is de huidige aanduiding met straatnaam en nummer ingevoerd.

Detail van de Kadastrale kaart uit 1832

Op bovenstaande kaart zijn de gebouwen aangegeven, die in de loop van de eeuwen op de percelen hebben gestaan waarop het huidige Stads museum staat. Die onderdelen zijn aangegeven met hoofdletters.

- A is het gedeelte van het pand dat aan de rechterkant van de huidige ingang staat tot aan het huidige museumcafé. Het grenst aan de Donkerstraat en het steegje naar de tuin.
- B ligt aan de linkerkant van de huidige ingang tot aan de muur van het huidige museumcafé en grenst aan de Donkerstraat en de Smeepoortenbrink.
- C ligt aan de linkerkant van de centrale gang, achter huis B, het is thans de Smeepoortzaal. Het grenst alleen aan de Smeepoortenbrink; vroeger was dit pand genummerd als Smeepoortenbrink 21.
- D ligt naast huis C en grenst aan de Smeepoortenbrink, het is de huidige toiletgroep en de laagbouw met de dienstingang; vroeger was dit huis genummerd als Smeepoortenbrink 19. In de recognitieboeken wordt dit pand meestal beschreven als schuur.
- G: het depot van het Stads museum achter in de museumtuin.
- H en I: vormen samen de tuin van het Stads museum.

De overige percelen komen aan het eind van de 18^e eeuw in bezit van de eigenaar van de percelen A en B:

- E: thans Smeepoortenbrink 15-17.
- F: thans Smeepoortenbrink 13.

Tot 1793 zijn bijna alle huizen/percelen in handen van verschillende eigenaren en bewoners. In pand A wonen vooral arbeiders. De panden B en C worden bewoond door schepenen en predikanten. Vanaf 1793 koopt Heribert van Westervelt (Heer van de Salentein) alle percelen aan. Deze Heribert van Westervelt is rentenier en oud-burgemeester van Hattem.

Nu alle panden en percelen in handen zijn van één eigenaar, laat deze aan de Donkerstraat een pand realiseren in Lodewijk-XVI-stijl. Door deze verbouwing draaide het prominente gedeelte van de bebouwing 90° van de Smeepoortenbrink naar de Donkerstraat. De huidige voorkant van het gebouw dateert uit die tijd. De totale bebouwing strekt zich uit langs de Smeepoortenbrink tot aan de steeg aan de achterkant. Overigens zijn de verschillende panden altijd bouwkundig onafhankelijk gebleven van het herenhuis aan de Donkerstraat.

Omstreeks 1860 is Frederik Nolden, meester-schoenmaker voor de militairen in Harderwijk, eigenaar van alle panden, maar hij woont er niet. Hij splitst het totale pand en verkoopt de onderdelen A-B-C-D (het herenhuis met schuur), E (Smeepoortenbrink 17-15) en F (Smeepoortenbrink 13) separaat.

In 1866 wordt notaris Hendrik Christiaan Termaat eigenaar van het herenhuis. Hij had zijn kantoor in de zijvleugel (panden C en D). Als hij in 1884 overlijdt, blijft zijn weduwe Cornelia Wilhelmina Termaat-Rambonnet in het huis wonen. In 1890 wordt het kantoorgedeelte in de zijvleugel door de weduwe in veiling gebracht (zie hiernaast), inclusief kelder en bovengelegen verdiepingen. De panden C en D worden dus weer afgesplitst van het hoofdgebouw en komen in bezit van Aart Vierhout.

Op alle verdiepingen komen scheidingsmuren. De laagbouw tegen de achterkant van de zijvleugel heeft als koetshuis gefungeerd, maar behoort vanaf dan niet meer bij het herenhuis aan de Donkerstraat.

De laatste particuliere bewoner van Donkerstraat 4 - dat dan bestaat uit de percelen A en B, inclusief de tuin - is architect Dirk Jacobus Kok, de gemeentearchitect van Ermelo. Zijn nabestaanden verkopen zijn eigendom in 1950 aan de gemeente Harderwijk onder de voorwaarde dat er een museum zal worden gesticht. Op 5 juni 1952 wordt het Veluws Museum van

Detail van een Veilingsadvertentie uit Overveluws Weekblad van 17 mei 1890

Achterzijde zijvleugel tijdens de verbouwing in de jaren zeventig. (foto: collectie Stads museum)

ENKELE VROEGERE BEWONERS VAN HET STADSMUSEUM

In alle panden waaruit het Stads museum bestaat, hebben in de loop van de eeuwen heel veel mensen gewoond. Hieronder een onvolledige opsomming van de opmerkelijkste personen, inclusief hun beroep.

HET HOOFDGEBOUW

Omstreeks 1690 woont in één van de twee panden aan de Donkerstraat **Jacobus Hasselaer**, schepen van Harderwijk, met zijn vrouw **Judith des Wattines**. Jacob Hasselaer overlijdt in 1698 en zijn weduwe verkoopt het huis in 1699 aan **Willem Celeman van Westervelt** (circa 1660-1727), de vader van burgemeester **Antony van Westervelt** (1681-1761), die er in 1758 woont, evenals diens zoon **Heribert van Westervelt** (van de Essenburg - 1711-1792), eveneens burgemeester van Harderwijk.

Ook de predikanten, **ds. D. Tilanus** en **ds. Joh. Schimmelpenninck**, en schepen **Harmen Hendrick Pannecoek** hebben in het hoofdgebouw gewoond vóór de verbouwing van rond 1793.

De dochters van Heribert van Westervelt (van de Essenburg, oud-burgemeester van Harderwijk), **Mechtel** en **Frederica Hendrica van Westervelt** verkopen in 1793, een jaar na de dood van hun vader, beide panden aan een naamgenoot van hun vader: **Heribert van Westervelt** (Heer van De Salentein - 1756-1831), oud-burgemeester van Hattem.

Van de gezusters Van Westervelt is bekend dat zij als mecenas hebben gediend bij de restauratie van de Grote Kerk, nadat de toren en een deel van het middenschip in 1797 waren ingestort.

Na het overlijden van Heribert van Westervelt (Heer van De Salentein) in 1831 zijn achtereenvolgens de volgende personen eigenaar/bewoner van het hoofdgebouw aan de Donkerstraat: **Baron Paul Engelbert D'Yvoij**, rentenier, weduwnaar van **Alijda Johanna van Westervelt** (1782-1811), de dochter van Heribert van Westervelt van de Salentein, die het pand erft. Het pand wordt

Oudheden geopend, maar het museum functioneert in de begintijd heel minimaal. Zo wordt bijvoorbeeld de huidige museumwinkel in het begin van de jaren 50 nog bewoond door het conciërge-echtpaar.

Midden jaren 60 vindt een grote opknapbeurt met bijbehorende herinrichting van de ruimten plaats, zowel op de parterre als op de 1^e verdieping. In 1968 koopt de gemeente in eerste instantie Smeepoortenbrink 21 (perceel C) en ook een deel van Smeepoortenbrink 19 (perceel D). Deze panden worden niet gelijk toegevoegd aan het hoofdgebouw aan de Donkerstraat. Daar is geen budget voor.

De samenvoeging van de diverse gebouwen gebeurt pas in de jaren zeventig. Die wordt dan gecombineerd met een grootschalige restauratie van de dakconstructies. De huidige dakconstructie, waarmee alle gebouwen onder één dak zijn gebracht, dateert uit deze periode. Aan de tuinkant bevond zich nog enige bebouwing tegen de achterkanten van Smeepoortenbrink 19 en 21. In 1976 wordt deze niet-historische bebouwing verwijderd.

Als tijdens de bouwwerkzaamheden blijkt dat er een bouwkundige vervlechting bestaat met het resterende deel van Smeepoortenbrink 19, koopt de gemeente in 1977 eveneens dat pand. Dat is de laagbouw aan de achterkant van de zijvleugel van het Stads museum met de dienstingang. Dit gedeelte van het museum fungeerde lange tijd als kantoorruimte.

In 1979 wordt het museum na de verbouwing geopend.

In 2014 is het Stads museum opnieuw gerestaureerd en heringericht. Toen is ook het huidige museumcafé gerealiseerd door de aanbouw van een glazen serre, waarvoor een deel van de tuin is gebruikt.

Dirk Kok, gemeentearchitect van Ermelo, de laatste particuliere bewoner van het Stadsmuseum. (foto: collectie Stadsmuseum)

in de jaren daarna verhuurd aan verschillende officieren, commandanten van het Koloniaal Werfdepot: **Victor Carl Gerhard Dhitlinger**, **Jan Cornelis Noot** (ridder 4^e klasse der Militaire Willemsorde), **Hendrikus Noot**, **Johan Heinrich König**, **Michel Wilhelm Seelig**. Ook woonde er in die periode nog **Albert Willem (Wichers) Hoeth**, secretaris van de stad Harderwijk.

De laatste bewoners van het hoofdgebouw, meester-schoenmaker **Frederik Nolden**, notaris **Hendrik Christiaan Termaat** en architect **Dirk Kok**, zijn hierboven al besproken, omdat zij betrokken waren bij verbouwingen of aankopen.

HUIS C (SMEEPOORTENBRINK 21)

In de 17e eeuw woont in huis C dominee **Veilingius** en ook **dr. Edingh**, burgemeester van Harderwijk. De nazaten van dr. Edingh wonen er tot halverwege de 18e eeuw. Daarna gaat het huis over in handen van leden van de familie Westervelt. Eén van de bewoners is nog advocaat **O.D. Wakker** met zijn echtgenote **Margaretha Flout**. Na de afsplitsing van het hoofdgebouw aan het eind van de 19e eeuw was één van de bewoners **C.H.E. Baelde**, officier van gezondheid, chef van het militair hospitaal.

BRONNEN:

- J. Siblesz, *Harderwijk Museaal, Overveluwe Oudheidkamer te Harderwijk 1931 tot 1950 en Veluws Museum van Oudheden te Harderwijk 1950 tot 1981*, 1990, Uitgave van het Veluws Museum van Oudheden
- K. Chr. Uittien, *Eigendoms- en bewonersgeschiedenis van het Stadsmuseum Harderwijk Donkerstraat 4, 15 oktober 2015* (niet gepubliceerd)
- Tiemen Goossens, *Streekarchivariaat Noordwest Veluwe*
- Jan Vredenburg, *Monumentengids Harderwijk*, 2005, Gelders Genootschap
- Liek Mulder, oud-bestuurslid van het Stadsmuseum

NOTEN:

- ¹ In recognitieboeken staan onder meer gerechtelijke uitspraken genoteerd, die onder andere gaan over erfenis, verkoop, pacht, huur van onroerend goed. Deze boeken beschrijven gebeurtenissen vanaf het midden van de 15^e eeuw tot 1811. Na 1811 is het bijhouden hiervan geen taak meer van de gemeentelijke overheid, maar van kadaster en notarissen.

Komen en gaan

In en uit de werkgroepen

In de werkgroep Archeologie heeft **Jeroen Dieleman** zijn sturende stokje overgedragen aan **John ten Pierick**. Jeroen blijft zeker betrokken bij de groep, maar wil even wat minder organisatorische drukte. Bedankt, Jeroen, voor je inzet en aansturing van de activiteiten in de groep.

In de werkgroep Hierden heeft **Aalt Boonen** te kennen gegeven zijn werkzaamheden te moeten neerleggen. Hij doet dat met tegenzin, maar het is niet anders. Dank Aalt, voor de jaren dat je actief was in deze werkgroep.

In de werkgroep Verspreiding stopt **Niek de Jong**. Niek heeft heel veel jaren het blad rondgebracht. Veel dank daarvoor! **Jan Ruijne** neemt zijn wijk over. Onze verspreiders zijn onmisbaar voor alle leden. Door hen besparen we heel veel portokosten en weten we zeker dat ieder lid een blad in de brievenbus ontvangt.

In de werkgroep Genealogie gaat **mevrouw Melius** stoppen met het transcriberen van recognitieboeken. In de jaren dat ze dit werk deed heeft ze meer dan 4.500 bladzijden "vertaald". Vertaald uit oud-Nederlands, maar ook uit het Frans of Duits, geen probleem voor haar. Soms waren het slordig geschreven tekstdelen, maar ze wist toch de juiste woorden te "ontdekken". Ze werkte heel zorgvuldig. Karel Uittien bracht de door hem gefotografeerde pagina's uit de originele boeken bij haar. Zij zette de teksten dan over in de computer, zodat ze digitaal beschikbaar en voor ons leesbaar zijn geworden. Hulde voor zoveel noeste arbeid! Veel dank.

De werkgroep kan wel weer wat aanvulling gebruiken, neem daarvoor contact op met Karel of Renate Uittien, info@uittien.nl.

Maar ook voor andere werkgroepen vragen we vrijwilligers.

Concreet zoeken wij:

- **Hierdenaren**, die ons meenemen in de geschiedenissen van Hierden (werkgroep en/of Vittepraetje).
- **Vrijwilligers voor het Historisch Kenniscentrum**, o.a. voor het toegankelijk maken van oude boeken.
- Een **webmaster** voor het ontwikkelen en bijhouden van de website voor het Historisch Kenniscentrum Harderwijk.
- Een **mede-schrijver van de Kroniek**/het Jaarboek 2021 en verder.
- **Vispoortgidsen** voor de dagen dat de Vischpoort weer open kan en mag.
- Altijd weer **nieuwe artikelen/verhalen** over Harderwijk en Hierden voor ons Vittepraetje.

Neem contact op met voorzitter of secretaris als u meer informatie wilt over bovenstaande. Staat er niks bij? Gewoon mailen naar voorzitter@herderewich.nl of met de werkgroep zelf, zie onze website: www.herderewich.nl/over ons.

Het stoomvisschersvaartuig Ernestine Pauline IJM 95

Met man en muis vergaan

Harderwijker vissers die in of kort na Wereldoorlog I op de Noordzee verdronken

tekst **Robert Oosterhof**

Robert Oosterhof is lid van de Vereniging Botterbehoud en doet onderzoek naar de geschiedenis van de visserij en de botters.

De afgelopen jaren schreef ik enkele verhalen over Harderwijker vissers die bij de visserij het leven lieten. Naar aanleiding van het laatste artikel ('Ontbrekende namen op het Vissersmonument van Harderwijk') werd ik gebeld door Barend Schipper die meldde dat een oom van hem in mijn opsomming ontbrak. Het ging om Aart Foppen (1894-1917), stuurman op de IJM (IJmuider) 95, 'Ernestine Pauline', een stoomtrawler die op 27 juli 1917 waarschijnlijk op een mijn liep, ontplofte en met man en muis verging.

1914-1918: DE OORLOG OP ZEE

In de Eerste Wereldoorlog bleef Nederland neutraal. Al snel werd duidelijk dat die neutraliteit in het geheel niet betekende dat het voor de Nederlandse koopvaardij- en vissersschepen op zee veilig was. Al enkele maanden na het uitbreken van de oorlog liep een Vlaardingse vislogger op een mijn, 16 mannen lieten het leven. De strijdende partijen, Duitsland en Groot-Brittannië, bevochten elkaar op zee door met uitgestrekte mijnenvelden blokkades te leggen, elkaars schepen te beschieten en te torpederen en grote delen van de Noordzee tot verboden en gevaarlijk gebied voor alle scheepvaart te verklaren. Voor de Nederlandse Noordzeevissers bleef maar een beperkt "veilig" visgebied over. En die veiligheid was relatief omdat door storm mijnen losraakten en talloze slachtoffers maakten. De Nederlandse zeevissers hebben in Wereldoorlog I een zware tol betaald. Naar schatting 862 Noordzeevissers lieten het leven bij 175 scheepsrampen. Onder hen ook een aantal Harderwijkers die op de Noordzeevloot hadden aangemonsterd.

AART FOPPEN 27 AUGUSTUS 1894 - † JULI 1917

Aart Foppen was de oudste zoon van Kars Foppen en Jannetje van den Hoorn. In het familieboek over de Foppens, *"Foppen, vissen in 400 jaar familiegeschiedenis"*, lezen we dat Aart, na korte tijd in Hilversum te hebben gewoond, met zijn aanstaande van oorsprong uit België afkomstige vrouw Madeleine Frodure, naar Harderwijk kwam en in ondertrouw ging. Haar papieren lieten nog op zich wachten. Aart monsterte aan als stuurman op de IJM 95. Dat schip en haar bemanning zijn op zee gebleven. Wat is er gebeurd? Een eerste teken van grote zorg lezen we in de IJmuider Courant van 1 augustus 1917: *"Alhier heerscht ernstige bezorgdheid over schip en bemanning van den grooten stoomtrawler Ernestine Pauline IJM 95 van de stoomvisscherij-maatschappij van denzelfden naam, schipper J. de Groot, welk schip 20 juli naar de visscherij is vertrokken en waarvan men sedert dien niets meer heeft gehoord of gezien. Waar het stoomschip voldoende van kolen en ijs was voorzien, bestaat nog slechts de geringe hoop dat het schip door slechte vangst vertraagd is. De hoop is echter gering en men vreest het ergste."*

Aan zowel het Nederlands Consulaat in Hamburg als Londen wordt gevraagd te onderzoeken of de IJM 95 misschien door de Duitse of Engelse marine is opgebracht (zie de kaart hiernaast). Dat blijkt niet het geval.

Zoals gebruikelijk bij ongevallen en incidenten op zee doet de Raad voor de Scheepvaart onderzoek. In de uitspraak van de Raad van 29 september 1917 lezen we: *"Het uitblijven van het stoomvisschersvaartuig Ernestine Pauline IJM 95 deed bij de scheepvaartinspectie in het vierde district het vermoeden rijzen dat aan dit vaartuig eene scheepsramp zou zijn overkomen ..."*

Het stoomvisschersvaartuig Ernestine Pauline IJM 95, toebehoorende aan de reeders Bakker en Dijkse te IJmuiden, vertrok op 20 juli 1917 van daar ter visscherij op de Noordzee, bemand met 11 koppen. 18 mei was het schip nog in het dok opgenomen, werd de schroefas getrokken en geïnspecteerd – het was daarvoor de tijd-

en schip en werktuigen door scheepvaartinspectie geheel in orde bevonden. De reddingsmiddelen aan boord waren in overeenstemming met de voorschriften. 27 juli 1917 is de trawler nog visschende gezien aan den zuidoostkant van de Doggersbank door de opvarenden van den stoomtrawler Bertha Elisabeth IJM 11.

29 juli werd het vaartuig terugverwacht. Omtrent het schip en opvarenden is echter na 27 juli niets meer vernomen....

De Raad voor de Scheepvaart concludeert dat *"de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69 op of na 25 september 1920 op de Noordzee is vergaan en dat alle 11 opvarenden daarbij het leven hebben verloren. De Raad vermag de oorzaak niet vast te stellen."*

Ook na beëindiging van de Eerste Wereldoorlog bleef de zee nog jaren onveilig door rondzwervende mijnen. De IJM 69 is daarvan één van de laatste slachtoffers geweest. De Raad voor de Scheepvaart concludeert dat *"de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69 op of na 25 september 1920 op de Noordzee is vergaan en dat alle 11 opvarenden daarbij het leven hebben verloren. De Raad vermag de oorzaak niet vast te stellen."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

JAN EN HEIN FOPPEN, LEENDERT KOK - † OKTOBER 1920

Op het vissersmonument van Harderwijk staan op één datum, 6 oktober 1920, de namen van de broers Jan en Hein Foppen en Leendert Kok. Zij maakten deel uit van de bemanning van de IJM 69, Jan als stuurman, Hein en Leendert als matrozen. In het Overveluwsch Weekblad van 6 oktober 1920 lezen we: *"Van de betrokken rederij is bij de familien hier ter stede bericht ontvangen dat de Bruinvisch, IJmuiden 69, als verloren kan worden beschouwd, vermoedelijk door het lopen op een mijn. Op de Bruinvisch waren de broeders Jan en Hein Foppen, zonen van Aart Foppen Azn. en Leendert Kok, zoon van Joh. Kok, jonge mannen, in de kracht van hun leven, respectievelijk 24, 29 en 28 jaren oud. Een veertien dagen geleden vertrokken ze met blijden moed, in de hoop een goede besomming te maken voor de aanstaande moeilijke dagen en zie- ze keerden niet weder. Dat de verslagenheid van de nabestaanden groot is, behoeft niet gezegd te worden."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

Ook de IJmuider Courant van 20 oktober 1920 bericht over het drama: *"Het is nu zo goed als zeker dat de stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69, een ramp is overkomen. Men vermoedt dat het schip door een mijn is getroffen omdat een Deense motorkotter alhier gerapporteerd heeft een vischschip in de lucht te zien vliegen. Waarschijnlijk is dat de Bruinvisch geweest...."*

De stoomtrawler Bruinvisch, IJM 69

NADAGEN VAN DE EERSTE WERELDOORLOG?

Het familieboek over de Foppens bevat nog een zinsnede over een Harderwijker die tijdens de Eerste Wereldoorlog op de Noordzee is verdrongen. Bij de naam van Nikus Foppen staat: *"De boot waarop Nikus voer, is tijdens de nadagen van de Eerste Wereldoorlog getorpedeerd."* Het is een zin die bij het uitzoeken van de exacte geschiedenis tot veel hoofdbrekens leidt. Gaat het om een vissersschuit of betreft het misschien een koopvaardijship of anderszins? En wat te verstaan onder de 'nadagen' van de oorlog? Is dat 1918 of misschien wel kort na deze oorlog? Ook ontbreekt elke aanwijzing over het eventuele visserijnummer van het schip. Men bedenke dat in de Eerste Wereldoorlog 175 Nederlandse vissersschepen getroffen werden en dat daarbij meer dan 800 slachtoffers te betreuren waren. Burgerlijke stand gegevens in Harderwijk melden slechts dat Nikus waarschijnlijk verdrongen is en 'ambtholve' is uitgeschreven, zonder tijdsaanduiding.

Contact met de auteur van het familieboek over de Foppens leidt niet tot nadere details of bronnen betreffende Nikus. Een neef van Nikus weet uit overlevering dat het mogelijk om een Scheveningse schuit zou gaan en dat de naam van het schip weleens 'Oceaan' zou kunnen zijn. De reeds eerder genoemde Raad voor de Scheepvaart onderzoekt de ongevallen op zee maar haar rapportages bevatten geen namen van slachtoffers. De visserij-inspectie meldt wel namen maar als de conservator van het Vlaardinger museum, zeer welwillend, deze verslagen over de nadagen van de Eerste Wereldoorlog (gedefinieerd als 1918 en later) screent, komt hij de naam van Nikus Foppen niet tegen.

Ik neem contact op met de Stichting Vissersnamen monument Scheveningen die, zeer uitgebreid en indrukwekkend, alle op zee omgekomen Scheveningse vissers en vergane Scheveningse schuiten in kaart heeft gebracht. Maar ook in hun gegevens komt Nikus Foppen niet voor. Maar zij brengen mij wel in contact met de heer Jan van Welie die beschikt over de gegevens van ruim 5000 (!) omgekomen Nederlandse zeelieden. En daar zit Nikus Foppen wel degelijk bij!

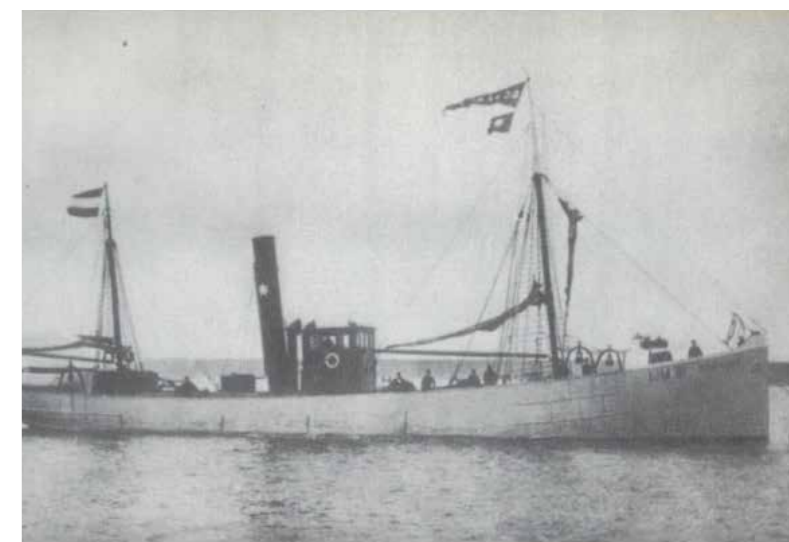
NIKUS FOPPEN 3 OKTOBER 1890 - † MAART/APRIL 1916

Nikus Foppen stamt uit één der grote Harderwijker vissersgeslachten. Zijn vader Marten Foppen (1855-1903) is ook bij de visserij omgekomen.

In maart 1916 was Nikus matroos op de IJM 91 Oceaan I. De bemanning, in totaal 11 man, kwam uit diverse plaatsen: IJmuiden, Egmond, Schiedam, Amsterdam, Vlaardingen, Rotterdam en Harderwijk. Op 13 maart 1916 vertrok de stoomtrawler IJM 91 voor de trawl-visserij naar de Noordzee. Op zondag 19 maart is het schip nog gezien door een van IJsland thuis varende trawler. Na die datum is er niets meer van het schip en haar bemanning vernomen.

De Raad voor de Scheepvaart heeft aan deze feiten niet veel toe te voegen. Zij stelt vast dat *"de stoomtrawler IJM 91, toebehoorende aan de Oceaan-Visserij Maatschappij te IJmuiden op 13 maart 1916 voor eene gewone reis van IJmuiden ter kustvisserij is vertrokken. Het schip verkeerde in zeewaardige toestand, de reddingsmiddelen waren volgens de voorschriften. Het schip was in november 1915 gedokt, door de scheepvaartinspectie nagezien en in orde bevonden. Sinds het vertrek is niets meer omtrent het schip of de opvarenden vernomen en is de IJM 91 niet in eene Nederlandsche haven teruggekeerd. De Raad neemt aan dat de IJM 91 met man en muis is vergaan. De ramp kan niet aan onzewaardigheid van het vaartuig worden toegeschreven."*

De naam van Nikus Foppen staat niet op het Vissersmonument van Harderwijk.

De stoomtrawler Oceaan I, IJM 91

Nog een ontbrekende naam op het vissersmonument: **THIJS VAN BIJSTEREN**.

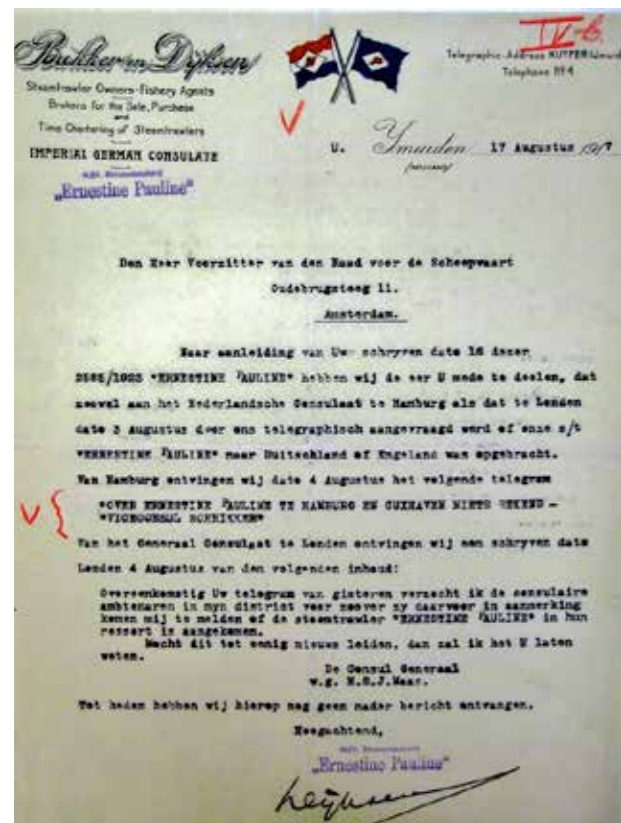
Het contact met Jan van Welie, de grondlegger van het indrukwekkende archief met ruim 5000 op zee gebleven Nederlandse vissers, leidt tot nog een naam van een Harderwijker visser die niet op het Vissersmonument staat vermeld. Hij overlijdt in 1910, zijn dood staat dan ook los van de hierboven met Wereldoorlog I samenhangende drama's.

Het gaat om Thijs van Bijsteren die in augustus 1910 aan boord van de logger KW (Katwijk) 130 overlijdt. De plaatselijke pers bericht: "Op 16 augustus keerde de logger KW130 "De Vrouw Johanna" terug in IJmuiden, pas 5 dagen in zee voor de derde reis. Aan boord was het lijk van de 38-jarige matroos Thijs van Bijsteren uit Harderwijk. De man had tijdens het binnenhalen van de netten een hartverlamming gekregen en was overleden."

Ook "de Harderwijker" van 17 augustus 1910 besteedt kort aandacht aan het drama: "Gisteren kwam het treurige bericht dat de visscher T. van Bijsteren op de Noordzee varende, was overleden. Naar verluidt werd hij door een beroerte getroffen. Het schip waarmee hij pas voor 8 dagen uitgevaren was kwam hier voor expres aan wal en zond direct bericht."

De ambtenaar van den Burgerlijken Stand van de Gemeente Velsen maakt de overlijdensacte op: "In het jaar 1910 den 17-en der maand augustus verscheen voor ons Jan van Bijsteren oud 34 jaar, van beroep vischhandelaar wonende te Harderwijk, broeder van den overledene en Herman van Schie, oud 22 jaar, van beroep kleermaker, wonende te Amsterdam die verklaarden dat op 16 augustus van dit jaar des voormiddags om tien uur binnen deze Gemeente vanuit de Noordzee is binnengebracht het lijk van Thijs van Bijsteren, oud 38 jaar, van beroep zeeman, wonende te Harderwijk, echtgenoot van Geertruida Cornelia de Bruijn, zoon van Thijs van Bijsteren, arbeider en van Gerritje uit den Bosch, zonder beroep, beiden te Harderwijk."

De naam van Thijs van Bijsteren is de negentiende ontbrekende naam op het Vissersmonument van Harderwijk.

Brief consulaten inzake Ernestine Pauline

GEBUIKTE LITERAATUUR EN BRONNEN:

- H.A.H. Boelmans-Kranenburg en J.P. van de Voort - *Een zee te hoog, scheepsrampen bij de Nederlandse zeevisserij 1860- 1976*. Bussum, 1979.
- H.C.Geukes Foppen - *Foppen vissen in 400 jaar familiegiedenis*, 1998.
- R. Oosterhof - *Ontbrekende namen op het vissersmonument van Harderwijk*. In: *Vittepraetie* 2019-4.
- *Uitspraken van de Raad voor de Scheepvaart - 10-5-1916 (IJM 91), 29-9-1917 (IJM 95), 10-01-1921 (IJM 69)*.
- Website Stichting Vissersnamen Monument Scheveningen.

MET DANK AAN:

- T. Goossens, Streekarchivariaat Noordwest Veluwe
- F. de Hoog, conservator Museum Vlaardingen
- A. Foppen, Harderwijk
- B. Schipper, Harderwijk
- G. van de Toorn, Stichting Vissersnamen Monument Scheveningen
- G.J. van Welie, Katwijk

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

 Weiburglaan 9, 3844 KZ Harderwijk 06 - 51 07 41 76	 www.ogb-design.nl	 Aankoop & verkoop Verkeersweg 5 3842 LD Harderwijk (0341) 41 64 26	
 Stationsplein 126 3844 KR Harderwijk 0341-421921 www.gertvanlunteren.nl		 Nobelstraat 28 3846 CG Harderwijk (0341) 41 76 17	
 Schapenhoek 7,12-14 3841 BM Harderwijk Tel. +31 341-42 10 15	 Manolo Berrenchina Scheidiuslaan 44 3843 CT Harderwijk 0341 - 421308	 Stephensonstraat 2 Harderwijk (0341) 42 37 23	 Snippendalseweg 8 Hierden (0341) 41 35 32
 Marconistraat 1 3846 AR Harderwijk (0341) 46 04 04	 Lorentzstraat 5e 3846 AV Harderwijk (0341) 46 01 75	 Autobedrijf vof Beelen Auto & Machine Onderhoud Fahrenheitstraat 36a 3846 BN Harderwijk (0341) 452889	 Vrijwillig OVB-ambassadeur Privé contactgegevens 0341 42 04 20
	 Marketing&Communicatie Rabbistraat 5-3 3841 CR Harderwijk +31 341 451 147 / +31 653 881 999 www.viacommunia.com viacommunia@outlook.com		

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Word voor minimaal € 17,50 lid van Herderewich.

- Een lidmaatschap loopt per kalenderjaar.
- De minimale bijdrage voor het lidmaatschap is € 17,50, te voldoen voor 1 mei van het lopende jaar.
- Leden ontvangen 4 x per jaar het Vittepraetje. Als iemand zich halverwege het jaar aanmeldt, ontvangt hij/zij ook de eerder verschenen Vittepraetjes van dat jaar.
- Leden die niet in Harderwijk wonen en het Vittepraetje per post willen ontvangen, betalen voor de portokosten; deze worden jaarlijks vastgesteld.
- Wanneer iemand zich na 15 november aanmeldt, gaat zijn/haar lidmaatschap het volgende jaar in. Hij/zij ontvangt in december het laatste Vittepraetje van het lopende jaar.
- Leden zijn lid per adres, niet per persoon.

Zie verder www.herderewich.nl

BOVEN: Een overzicht van de volledige werkput. Rechts staan de laatste muren van restaurant Papa Beer nog overeind. Na alles in kaart te hebben gebracht zijn alle muurresten die hier te zien zijn gesloopt en afgevoerd. Alleen de middeleeuwse stadsmuur -die parallel loopt aan de muur van Papa Beer- is blijven liggen. (Foto: RAAP)

RECHTS: Overzicht van het opgravingsterrein, van bovenaf gezien. Om de verschillende elementen (bolwerk, stadsmuur, Peelenpoort, etc.) goed uit elkaar te houden zijn ze van een kleurtje voorzien.

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.